

GONDOLATOK AZ AUTONÓMIÁRÓL

„A pozitív példák váljanak normává és ehhez ragaszkodjanak az európai intézmények.”

Beszélgetés Jeszenszky Géza nagykövettel az autonómia fogalmáról*

MAGYAR VIVIEN – SURÁNYI CSABA

TARTALOM

- I. Az autonómia kérdésköréről általánosságban
- II. Az autonómia mint viszony, példák megvalósult és kívánt autonómiákra
- III. A nemzetközi szervezetek és az Európai Unió szerepe a kisebbségek problémáinak megoldásában

Kulcsszavak: területi autonómia, autonómia a gyakorlatban, gazdasági autonómia, önkormányzat, önrendelkezés, nemzeti kisebbség, vallásfelekezetek autonómiája.

*

Délkelet Európa:

1. *Egy területi autonómia esetében pontosan mire terjed ki az autonóm egységre átruházott hatalom, milyen felhatalmazásokkal jár? Ez általában elég ahhoz, hogy valóban önrendelkezésről beszélhessünk?*

Jeszenszky Géza:

Az autonómia görög szó, „önkormányzatiságnak” fordíthatnánk. Önrendelkezésnek is szokták mondani, de az egy nehezebb, vitatható fogalom. Tulajdonképpen azt jelenti, hogy egy egyén, vagy a mi esetünkben egy közösség, amely ráadásul nagyjából egy adott területen lakik és ott a döntő többséget alkotja, sajátügyeit maga intézi. Az autonómia és a teljes önrendelkezés között az a különbség, hogy az utóbbi esetben egy államot hoz létre egy közösség. Az önrendelkezési elv, az első világháború után, bár torz formában megvalósulva, de az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásához vezetett. Ennek alapján a hatvanas években az egykori gyarmatok elnyerték teljes állami függetlenségüket. Az autonómia a gyakorlatban, a mai szóhasználatban ennél kevesebbet jelent, tehát kifejezetten nem az államalkotás jogát, vagy annak igényét jelenti, hanem azt, hogy az adott közösség az őt leginkább érintő ügyekben, elsősorban oktatási, kulturális, identitásának megőrzésével kapcsolatos kérdésekben, de az őt érintő gazdasági kérdésekben is, beleszólási joggal rendelkezzen, illetve ő döntse el, hogy pl. egy adott iskolában ki lesz az igazgató, és nem mondjuk egy távoli főváros. Vagy az, hogy ő maga válassza meg a vezetőit, egy falu, egy város, egy megye vagy egy egész régió vezetőit, és ezt ne egy külső hatalom, esetleg a többségi nemzet kormánya, a távoli fővárosból írja elő. Esetleg nem is a saját etnikumából, saját nemzetiségéből származó embert vagy embereket téve vezető pozícióba..

2. *Mi az, ami alapján egy közösség autonómiát követelhet magának?*

Alapjában véve ez a létharc kérdése, avagy - tapintatosabban fogalmazva - a létért folytatott küzdelem. Miért törekszik egy nemzeti, esetleg egy vallási kisebbség autonómiára? Azért, hogy ne tűnjön el, hogy ne

* *Jeszenszky Géza* egyetemi tanár, 1990 és 1994 között külügyminiszter. 1994-ben ő nyújtotta be Magyarország felvételi kérelmét az Európai Unióhoz. 1995 és 1998 között a Magyar Atlanti Tanács elnöke volt, így részt vett Magyarország NATO-csatlakozásának előremozdításában. 1998 és 2002 között washingtoni nagykövet, 2011 júliusában pedig kinevezték Oslóba a Norvég Királyság és Izland nagykövétévé. Elméleti írásaiban Magyarország külföldi megítéléséről, nemzetközi kapcsolatainak alakulásáról és az európai kisebbségek helyzetéről értekezik.

olvasszák be. Nagyon érdekes és kevésbé szokás a vallási autonómiát emlegetni, és ehhez hasonlítani a nemzeti vagy a területi autonómiát, holott ezt már Kossuth Lajos megtette. Ő a történelmi Magyarország jövőjét az autonómiákban látta, legalábbis a dunai konföderáció javaslata, tehát 1862 után, és ezt a vallási kisebbségek, az egyes felekezetek autonómiájához hasonlította. Ahhoz, hogy a több vallásfelekezetről álló országban, mint amilyen a régi, történelmi Magyarország volt, a fejlődés az egyes vallásfelekezetek autonómiája felé ment. Ez azután meg is valósult azután a kiegyezés után. Tehát a vallásfelekezeteknél azt jelentette, hogy maga az adott közösség és annak tagjai (vagy feljebbvalói) döntsék el, hogy ki lesz a faluban a pap, ki lesz egy nagyobb területen a püspök, esetleg a hercegprímás, stb. Maguk a hívek döntsék el, hogy milyen énekeket énekelnek, és ne mások írják elő számukra. És különösen, hogy ne egy másik felekezet uralkodjék felettük. A félelem az volt, hogy a többségi felekezet elnyomja, és esetleg idővel asszimilálja a kisebbséget. Magyarországon nagy viták voltak a kiegyezés után is az úgynevezett elkeresztelések ügyében. Ugyanis a katolikus egyház arra törekedett, hogy a vegyes házasságok esetén vállaljon kötelezettséget a nem katolikus fél, hogy a gyermeket katolikká nevelik. Ez volt a reverzális. Ezt a protestánsok ellenezték és tiltakoztak ez ellen, mert azt látták, hogy előbb-utóbb, néhány évtized, egy-két generáció és eltűnnek a felekezetek. Ugyanez a helyzet a nemzeti kisebbségekkel is. Attól tart a kisebbség, és joggal, hogy az asszimiláció, a feloldódás egy reális veszély. A vedlünk szomszédos országokban az elmúlt húsz év demográfiai adatai a:- hogy milyen drámai módon fogyásnak indult a magyarság – ez mutatják, és az autonómia pontosan ezt akadályozza meg. Nem véletlen, hogy szomszédaink olyan mereven elzárkóznak ettől, mert bevallva, be nem vallva a céljuk a kisebbség eltüntetése, asszimilálása. Ennek ellenszere az autonómia, mert akkor az adott közösségnek jó esélye van arra, hogy a gyermekeik az anyanyelvükön tanulhatnak, akár az egyetemi szintig éshogy az adott területet a többségi nemzet, amelyik kisebbségben van az adott területen, mondjuk Székelyföldön, nem fogja kolonizálni. Autonómia nélkül a többségi nemzet fokozatosan betelepül a kisebbség területére és ott idővel többségre jut. Ha már többségben van, akkor nagyon könnyű a kisebbség nyelvét szinte teljesen kiszorítani a közéletből. Ezt látjuk a Délvidéken, a mai Vajdaságban, ahol Trianon előtt relatív többségben volt a magyarság a szerb és a német mellett, ma pedig már háromnegyed része a lakosságnak szerb. A vegyes házasságok száma nő, az utód ritkán lesz magyar, ennek következtében egyre kevesebb magyar diák van, a szülők már csak a kevés magyar iskola távolsága miatt sem küldik oda a gyermeket. Tehát az autonómia lehetővé teszi, hogy egy nemzeti közösség egy adott területen megőrizze a nemzetiségi arányokat. Márpedig látjuk, hogy milyen tudatosan lehet ennek a megváltoztatására törekedni. Tehát az autonómia követelése egy önvédelmi reakció, és tulajdonképpen éppen ez magyarázza azt, hogy ennyire nem haladt ez az ügy az elmúlt huszonnégy évben a rendszerváltozások óta.

3. Az autonómia nem csupán azt a célt szolgálja, hogy egy kisebbség be tudjon illeszkedni az őt tartalmazó államba, és az állam részeként, az államon belül eredményesen tudjon működni, hanem azt is, hogy tagjai meg tudják őrizni saját identitásukat. Mik a legfontosabb intézkedések, amelyeket egy autonóm közösségnek tennie kell ahhoz, hogy megőrizze identitását? A nyelvi és más jellegű hagyományok őrzése a legfontosabb?

Hagyományosan ez utóbbit szoktuk a legfontosabbnak tekinteni, de ennél sokkal többre van szükség, és a mai viszonyok között egyre evidensebb, hogy egy fajta gazdasági autonómiára is szükség van. Márpedig azért, mert ha meg is tudjuk akadályozni azt, hogy nagy arányban települjön be a többségi nemzet a kisebbség területére, tehát gyarmatosítsa, ha az a terület a gazdasági fejlődésből kimarad, ha nem kap a közös adókból, ha nem kap arányos erőforrásokat, ha nem fejlődik az infrastruktúrája, ha nincsenek beruházások, akkor a terület annyira elszegényedik, hogy maguk az ottani lakók fognak elvándorolni. Tehát az autonómiának ma egyre inkább az is egy elengedhetetlen kelléke, hogy az adott terület maga tudjon törekedni például arra, hogy a külföldi tőkét bevonja, hogy maga propagálja a maga vonzerejét, akár az idegenforgalom területén. Látható az is, hogy egy autonóm terület, ha tényleg autonómiával rendelkezik, akkor a saját gazdaságát sokkal eredményesebben tudja fejleszteni. Erre egy személyes példát hozok fel: Magyarországon a kérdéssel foglalkozók előtt a legvonzóbb példa Dél-Tirol északi, németajkú része. Oslóban (és általában Norvégiában), a boltokban, élelmiszer-áruházakban nagy mennyiségben ott van az alma (többek között), és én örömmel fedeztem fel, hogy egy fajta almán rendszeresen van egy kis matrica, amire rá van írva, hogy Südtirol. Nem olaszul van ráírva valamilyen módon, hogy Tirol, hanem német nyelven, hogy Südtirol. Valószínűleg nem sok norvég tűnődik ezen el, de ez azt is jelenti, hogy Dél-Tirol maga exportálja a tényleg kitűnő almáját, egyik fő jövedelemforrása az almatermelés. És mindezt a maga identitását bemutatva teszi. Jól emlékszem, harminc-negyven évvel ezelőtt feltűnést keltett (számomra mindenképpen feltűnt), hogy az akkor még autonómiájukért küzdő, vagy annak a tényleges kiterjesztésére törekvő dél-tiroli németek az autójukra matricát ragasztottak, amin a nemzetközi előírásoknak megfelelően az I betű volt – Itália – de az I betű alatt volt, hogy *Ich bin ein Süd-Tiroler*. Úgyhogy aki egy ilyen autót

közről látott, akkor rögtön látta, hogy ez egy olasz illetőségű jármű, de ezt nem egy olasz, hanem egy németajkú dél-tiroli vezeti, annak a tulajdonában van. Tehát az autonómiához az is hozzátartozik, hogy kifelé is megjelenítse ezt. De a döntő dolog mégiscsak a gazdaság, hogy gazdaságilag ne tegyék tönkre, ne hanyagolják el. Látjuk, viszonylag friss tapasztalat és panasz, hogy Szlovákia déli részét, ahol még ma is abszolút többségben vannak a magyarok, legalábbis a községekben (a városokban a kolonizáció már eredményes volt), ezt a déli területet elhanyagolják. A beruházásokban, az infrastruktúrában. Ez magyarozza azt, hogy pár évvel ezelőtt már az ott élő szlovákok is hajlamosak voltak akár a magyar koalíció pártjára szavazni, mert az egy regionális pártnak tűnt, és azt látták, hogy az ő gazdasági érdekeiket is voltaképpen ez a párt képviseli. Ez a tendencia sajnos megszűnt, pedig ezt én nagyon biztatónak tartottam. Az elmúlt években Szlovákia kifejezetten negligálta, mindenféle ürüggyel elhanyagolta a déli területeket, és emiatt az ottani életszínvonal csökkent, nincs munkaalkalom, a magyarok is elvándorolnak, még jó esetben Magyarországra jönnek át, de mehetnek nyugatra, egyszerűen azért, mert nem látnak maguk előtt perspektívát. Ha egy területnek autonómiája van, akkor jól vagy rosszul tud gazdálkodni, és ez az ő felelőssége lesz. Ezért nagyon fontos az autonómiának ez a gazdasági aspektusa is.

4. *A gazdasági önrendelkezés példájaként felhozhatnánk az amerikai indiánokat is. A rezervátumokba való bezártság is az autonóm létforma egyik módja? Miben különbözik az ő helyzetük az általunk ismert autonómiáktól, és ők hogyan kezelik a gazdasági ügyeiket?*

Ez egy nagyon sajátos eset, amiről Magyarországon nagyon kevés szó esik, és nagyon kevesen értenek hozzá. En egyrészt, mint gyerekkoromban indiánosdit játszó ember, másrészt, mint Amerikában vendégtanárnaként és nagykövetségként hosszabb éveket töltő, némileg ismerem a témát, engem kifejezetten érdekél ezeknek a rezervátumoknak a helyzete. Egyrészt, miközben Amerika – hasonlóan Nyugat-Európához – általában nemzetállamokban gondolkodik, és az amerikai nemzet a szemükben az összes Amerikában élő állampolgár származási, nyelvi, vallási különbségtől függetlenül. És azért beszélünk Egyesült Nemzetekről (United Nations), annak ellenére, hogy ez a világszervezet államoknak a szervezete. Ugyanakkor Amerika egy különbséget tesz: ugyanis az indiánokat nemzetnek ismeri el. Tehát a rezervátumoknak van egyfajta szuverenitása. Más törvényeik vannak. Amerika szövetségi törvényei nem, vagy csak részben érvényesek a rezervátumok területén. Talán a legjellemzőbb, legfeltűnőbb példa, hogy Amerikában a szerencsejáték nagyon korlátozva van. Persze Las Vegasra gondolunk, de Nevada az egyetlen állam az ötven között, ahol legális a szerencsejáték, azért is fejlődött ki Las Vegas. De az indián területeken -nem tudom, hogy valamennyin-e, vagy csak amelyik ezt kérte, de ott megengedett a kaszinók létesítése. És az indián rezervátumok ma jórészt ebből élnek. Ezek gazdaságilag nem nagyon értékes területek, mert először a mezőgazdaságilag kedvező területekről űzték el őket Oklahomába, aztán amikor olajat találtak ott, akkor onnan is tovább. Ma viszont a rezervátumok gazdaságilag jobb helyzetbe kerülnek, éppen a szerencsejátékok, a kaszinók révén, viszont ennek egy olyan hátránya lett, hogy ott lényegében munka nélkül, legfeljebb hagyományos népművészeti tárgyakat készítve éldegélnek az indiánok. Elkülönülve megőrzik a saját nyelvüket, de tulajdonképpen ez egy vegetálás. Nyilvánvalóan itt, Közép-Európában nem ilyen rezervátumokat képzelünk el, hanem olyan autonómiát, ahol éppenhogy virágzó gazdasági élet van. Itt már nem arról van szó, hogy integrálódjon a magyar nemzetiség a magát nemzetállamnak deklaráló Románia vagy Szlovákia gazdaságába, hanem ezek az államok is integrálódnak az Európai Unióba. A határok megszűnése, a szabad tőke, a munkaerő szabad vándorlása azt kell, hogy eredményezze, hogy egy adott esetben egy autonóm Székelyföld az nem egyszerűen a román gazdaságba van integrálódva, infrastrukturális kapcsolatai, stb. révén, hanem az egész Európai Unióba. És adott esetben önállóan fölléphet, ahogy különböző autonóm nyugat-európai régióknak van önálló képviselőjük Brüsszelben, lobbizhatnak ott, stb. Erre törekszik Székelyföld is. Ezt a román kormányzat, még az előző, kedvezőbb kormányzat is ellenezte és próbálta meggátolni. Úgyhogy az amerikai indiánok példáját érdemes alaposabban tanulmányozni, pozitív és negatív példaként egyaránt. És ez a példa is nyilvánvalóvá teszi, hogy a nemzetállam az egy fikció, az ma már nem létezik, nem csak Amerikában vannak indián szigetek, hanem az egész világ egyre inkább többnemzetiségűvé válik. A friss bevándorlók – itt most nem csak az arabokra kell gondolnunk, ami egy komoly európai probléma – ma már mindenütt megőrzik a maguk kultúráját, Norvégiába is egyre több lengyel és litván érkezik, ezek példásan összetartanak, és idővel vissza akarnak térni hazájukba. Jönnek svédok is, egy rokon, de azért mégsem azonos nép, ők talán be fognak olvadni, ha itt is maradnak. De a lengyelek máris létrehozták a maguk művelődési intézményeit, talán ilyen vasárnapi-iskolaszerűen, azonkívül, mivel nincs messze Lengyelország, hazaküldik a gyerekeket, tehát a Norvégiában munkát vállaló – most már több tízezres lengyel közösség – tudatosan törekszik identitásának megőrzésére, és Norvégia ezt abszolút nem kifogásolja. Sőt támogatja. Tehát a jövőt én abban látom, hogy a nemzetállamok az egész világon többnemzetiségűvé válnak – Ázsia, Afrika amúgy is soknemzetiségű. A vegyes házasságok is ezt

mozdítják előre, úgyhogy ilyen értelemben az idő nekünk, az autonómiának dolgozik, csak az a kérdés, hogy megérjük-e, vagy kellő létszámban érzük-e meg ezt a remélhetően bekövetkező jobb Európát.

5. *Van-e illetve kell-e lennie valamilyen különbségnek egy betelepült és egy őshonos kisebbséggel szemben tanúsított bánásmód között? Van olyan, hogy valamelyik jobban vagy kevésbé jogosult az autonómiára?*

Igen. Mi, magyarok számára, és általában a közép- és kelet-európaiak számára (ahol a kisebbségek mind a történelem, a határváltozások eredményei, vagy esetleg régi vándorlások, telepítések eredményei) evidencia, hogy a kisebbségek meg akarják őrizni az identitásukat és magukat - helyesen - történelmi kisebbségnek definiálják. Ők tehát nem bevándorlók, hanem nagyon régóta élnek mai lakóhelyükön. A friss bevándorlók viszont önként vállalták ezt a helyzetet, vagy a munkaerőt kereső, olcsó, vagy szakképzetlen munkaerőt igénylő államok hívták, csábították őket be. Ezeknél egyrészt a beolvadási készség sincsen meg, de a döntő dolog az, hogy ma már ezek sok helyen – pl. Párizs egyes elővárosaiban etnikai szigeteket alkotnak, sőt Hollandia egyes városaiban már többségben vannak. Hamburgban is egy nagyon erős kisebbséget alkotnak. Az adott országok és adott kormányok, beleértve a helyi önkormányzatokat, kezdetben nagyon elzárkóztak attól, hogy ezeknek külön jogokat adjanak. Anglia talán érdekes kivétel, mert én már a '60-as években azt tapasztaltam, hogy az akkori angol oktatási rendszer az egyre nagyobb számú afrikai, indiai, vagy más ázsiai eredetű bevándorlót segítette saját nyelve megőrzésében, saját múltjukat külön tanították nekik; tehát nem arra törekedtek, hogy őket nyelvileg, kulturálisan teljesen beolvassák. Én azt tapasztaltam miniszterként, hogy a nyugat-európai államok, 1990-ben még meglehetősen fogékonynak bizonyultak – szavakban legalábbis – a kisebbségi jogok iránt. Elismerték, hogy hiba volt, hogy a második világháború után a kisebbségi jogokról nem akartak tudni és csak egyéni emberi jogokról beszéltek. 1990-ben ennek a helyzetnek a felülvizsgálatára késznek mutatkoztak; de '91-ben egy nagyon fontos genfi találkozón már elhárították azt, hogy kötelező normákat fogadjanak el, amik a kisebbségek jövőjét biztosították volna, beleértve indokolt esetben az autonómia előírását vagy elvárását. A döntő dolog az volt, hogy a franciák nem akarták Strasbourg elővárosait és más övezeteket arab önkormányzatúvá tenni, és hát folytathatnánk a sort más ellenérdekelte államokkal. Ezek az új bevándorlók, akik ráadásul más vallásúak, más kultúrájúak, más viselkedésűek, más törvényeket akarnak alkalmazni magukra, az érvényes helyi törvények, helyi jogrendszer helyébe a sária törvényt akarják bevezetni. Én megértem az államok ellenkezését és tulajdonképpen nem is kárhoztathatjuk ezeket a nyugat-európai országokat. De ők meg azt látták, vagy úgy érezték, vagy úgy gondolták, hogy jogi alapon nem lehet különbséget tenni régi és új kisebbség között, tehát ha közép-európai és kelet-európai történelmi kisebbségek széleskörű autonómiát kapnának és valami módon rákényszerítenék a többségi nemzeteket ezeknek a tiszteletben tartására, akkor holnap az őshonos franciák, németek, angolok egy sor régi európai városban kisebbségbe kerülnek, és esetleg mondjuk akkor a sária törvényt alkalmazzák Anglia középső részein, Bradford vagy más régi angol városokban. Mindenképpen elkerülhetetlen, hogy tegyünk különbséget a nem önhibájukból kisebbséggé és sokszor hátrányos kisebbséggé váló közösségek és az újak között. Ugyanakkor el kell ismerni, hogy ezt a különbséget nehéz elfogadtatni mindenkivel, akár beláttatni is nehéz. Norvégiában egy művelt embernek ezt el tudjuk magyarázni; de egyfajta dogmatikus jogszemlélet szerint az emberi jogok, köztük a kisebbségi jogok, egyformán illetik meg az erdélyi magyart – aki ott él ezer éve, ha nem régebb óta – és a tíz-húsz-harminc éve egy városba betelepült algériai vendégmunkást. Úgyhogy nem tudom, hogy fogunk tudni zöldágra vergődni ebben az ügyben, és hogyan lehet kitalálni azt, hogy jogilag is legyen ilyen különbség. Talán az ad bizonyos reményt, hogy nemcsak a területi autonómia képzelhető el, hanem sokat beszélünk Magyarországon a hármasszintű autonómiáról. Mit jelent ez? Ahol indokolt és megvan az adott területen a többség, ott egyértelmű a területi autonómia; ahol csak helyi szinten van, tehát mondjuk egy román többségű megyében vannak színmagyar falvak, akkor a falunak legyen valódi önkormányzata és saját jogai, akár az is, hogy a Vajdaságban egy magyar többségű önkormányzatnak módja legyen megakadályozni azt, amire sajnos sor kerül, hogy a Boszniából elűzött vagy elmenekült szerbek betelepüljenek egy adott községbe és tíz év alatt szerb többségűvé teszik, és aztán ők, akik eleve a türelmetlenség áldozatai, ezt a türelmetlenséget az ott élő magyar kisebbség, vagy esetleg más kisebbség rovására élik ki. A harmadik autonómia forma, a személyi autonómia, pedig azt teszi lehetővé, hogy a szórványban levőknek is meg legyenek a saját intézményei, legyen módja egy regionális iskolát, egy kollégiummal ellátott iskolát létrehozni és oda küldeni a gyermekét, hogy ott őrizze meg és tanulja meg az anyanyelvét stb. Nyugat-Európában talán ez jelenthet valamiféle megoldást, a személyi autonómia, mert a területi autonómiának nincsen realitása. Ugye nehéz is elképzelni, hogy mondjuk a német, vagy a francia őslakosság átadja teljesen az adott területet és elfogadja azt, hogy őfelette teljesen más szellemű jogelvek alapján ítélkezzenek? Az elképzelhető, hogy bizonyos bűncselekményeket a mohamedánok a saját szokásaik alapján szankcionáljanak – nem a kézlevágásra és nem más megcsonkítására gondolok. Ebbe az is belefér, amit félve lehet csak kimondani, hogy ha esetleg a

halálbüntetést az európaiak nem akarják elfogadni és a mohamedán lakosság pedig elfogadja, akkor körükben ők azt alkalmazzák. Persze éppen ezen meg is bukhat ez a gondolat, vagyishogy valamilyen törvényhozási autonómiát engednének Nyugat-Európában a frissebben bevándoroltaknak.

6. *Ugyanakkor a nyugat-európai államoknak a hozzáállása a kisebbségpolitikához hatással van a nemzetközi szervezetek döntéseire is valamilyen szinten, hiszen, ha egy kalap alá veszik a különböző jellegű kisebbségeket, akkor nem történik előrelépés, mondjuk a közép-európai vagy a kelet-európai kisebbségek ügyében sem.*

Hát ez így van és erre utaltam is, hogy ezt tapasztaltam '90-től kezdve, hogy egyre inkább csökkent a készség arra, hogy nyomatékosan álljanak ki a kisebbségi jogok mellett. Vegyük csak a NATO-t vagy az európai uniós felvételt, a kiindulópont a '93-as koppenhágai elvekben és a NATO felvételi elvekben is az volt, hogy igen, legyen jószomszédi viszony, rendezni kell a vitákat – a területi vitákat -, és biztosítani kell a kisebbségi jogokat. Ez volt a lényege az úgynevezett Balladur-tervnek is 1991-'95 között. Azután jöttek az országjelentések, és anélkül, hogy igazán komoly javulás történt volna a kisebbségi jogok terén, ezek a jelentések egyre inkább hallgattak a létező kisebbségi problémákról. Végül Szlovákiát, majd Romániát szépen felvették az Európa Tanácsba –noha volt, hogy nem teljesítették az Európa Tanács kisebbségügyi, kisebbségvédelmi intézkedéseit, elvárásait, konvencióit, még ha esetleg alá is írták őket. Később pedig felvették őket a NATO-ba, majd az Európai Unióba, miközben a kisebbségeik, a nemzeti kisebbségeik - köztük elsősorban a magyarok – messzemenően nem voltak elégedettek a helyzetükkel. (Mindig azt kell nézni, hogy az adott kisebbségnek mi a véleménye, ő hivatott eldönteni, hogy a helyzete rendezett-e, ömegerfelelő-e, garantálja-e a jövőjét, vagy pedig többre van szüksége. Ezt nem a többségi nemzet fogja eldönteni, mert annak nemcsak, hogy az affinitása nincsen meg ehhez, de a tudása sincsen meg. Nyilvánvalóan az érintett kisebbség tudja, hogy mire van szüksége, és akár még egy paternalisztikus, többségi kormányzás sem tudja és nem is akarja igazán méltányolni azt, hogy mire is van szüksége a kisebbségnek. Mert amíg mondjuk Szlovákia, Románia lakosságának ma is 10%-nál jóval nagyobb aránya nem az adott nemzethez tartozik, akkor azt hogyan lehet nemzetállamnak deklarálni? Ha pedig az alkotmányában ehhez ragaszkodik, ebben csak az látszik, hogy úgy gondolja, előbb-utóbb – inkább előbb, mint utóbb – el fogja érni azt, hogy a kisebbség minimálissá redukálódik és akkor már fel sem merül az autonómia, akkor már tulajdonképpen csak egy folklorisztikus kisebbség marad, amely népviseletét múzeumokban megőrzi, esetleg egy fesztiválon néptáncukat eljárák, de már a nyelvüket nem tudják. (Ezt látjuk ma az Oroszországban élő kis finn-ugor nyelvek és népek esetében, ahol lassan ki is hal az utolsó ember, aki még ismerte a vogul vagy az osztják nyelvet.) Úgyhogy ez az a törekvés, ahol szükségképpen ütközik a magyar és egyáltalán a kisebbséggel rendelkező anyaállamok politikája a szomszédos államokéval, és ezt látjuk Magyarországon, de ezt látjuk Lengyelország és Litvánia esetében is. Ők hosszú évekig államközösségben éltek, és ez jól működő államközösség volt, mielőtt Lengyelországot felosztották. Részben ennek a következtében is egy többszázéves lengyel közösség él Litvániában. Az egyébként rokonszenves litván kormányzatok bizonyos jogokat adnak, de korlátozzák, és nem engedélyezik azokat a jogokat, amiket az ott élő lengyel kisebbség igényel magának. Nem a lengyel kormány, nem Varsó igényli ezt, Varsó legfelsőbb támogatja és jogosnak tartja a litvániai lengyelek többletjogokra való törekvését, ugyanúgy, ahogy én is mindig hangsúlyoztam, hogy nem Budapest mondja meg, írja elő, hogy az erdélyi, vagy a szlovákiai, vagy a szerbiai magyaroknak mi jár, vagy mi kell, ezeket ők fogalmazzák meg, az ő pártjaik, az ő közösségeik, és Magyarország ezeket csak jogosnak látja és ezért támogatja. De nem tőlünk indul ki ez az igény, hanem mindig az adott kisebbség hivatott eldönteni, hogy mi jó neki, mi kell neki, milyen többletjog, vagy esetleg mi az, amikor azt mondja, hogy ez számunkra elfogadható, kielégítő, ennél többet nem tudunk kívánni, mert mondjuk Székelyföldet nem lehetne fizikailag Magyarországhoz csatolni, vagy a Horvátország közepén élő szerb területet nem is lehetett volna semmilyen módon hozzácsapni Szerbiához, ahogy arra a szerbek törekedtek a '90-es évek elején.

7. *Hogy ha már így szóba került Szerbia: az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz esetleg nem jelenthetne egy könnyebb utat az a szerbek részére, ha a területükön élő kisebbségekkel való viszonyuk tisztázott lenne?*

Nyugat-Európa nem ellensége a kisebbségeknek, és az Európa Tanács, ha nem is elegendő, de mindenképpen nagyon pozitív követelményeket állított és ezek kötelező normák. Az Európai Uniónak sajnos nincsenek ilyen normái, és nem szerepel semmiféle *acquis communautaire*-ben, közösségi jogban. De azt szokták mondani, hogy ők az Európa Tanács jogrendszerét, jogelveit elfogadják és azt meg is követelik. Már utaltam arra, hogy sajnos kezdetben még szóban legalább meg is követelték, aztán egyre kevésbé. Az bizonyos, hogy üdvözlendő ha Szerbiában, (vagy bárhol) a nemzeti kisebbségek helyzete javulna, ha azok elégedettebbé válnának. Már csak azért is jól fogadná ezt az Unió, mert az európai országok joggal tartanak a konfliktusoktól, a belföldi konfliktusoktól is, nemcsak a nemzetközi konfliktusoktól, és végül is könnyen

belátják, vagy legalábbis előbb-utóbb be is látják azt, hogy a kielégítetlen, elnyomott, diszkriminált kisebbség egy problémaforrás, adott esetben lázonghat, tüntethet és mindenképpen nyugtalanságot okoz. Tehát, hogyha ez a helyzet oldódik, rendeződik, azt csak üdvözölhetik. Amikor a szlovák-magyar szerződés majd a román-magyar szerződés 1995 és '96-ban létrejött, akkor ezt az egész világ mintegy ünnepelte. Én, mint akkori ellenzéki képviselő, azért figyelmeztettem a magyar országgyűlésben is, meg írásaimban is a külvilágot, hogy sajnos ezek a szerződések nem elegendőek, sokkal többre van szükség, tehát ezek még nem biztosítják a kívánatos etnikai harmóniát, és nem küszöbölik ki a konfliktusokat. De az, hogyha Szerbia valóban egy jobb irányt venne fel és a létező jó tendenciákat (nemzeti tanácsok létrehozása) erősítené, a rossz tendenciákat (pl. a magyar fiatalok bántalmazása) pedig visszaszorítana, az nem ártana Szerbia európai uniós tagságához, sőt feltételezhető, hogy megkönnyítené, meggyorsítaná azt. Másrészt pedig, ha Szerbia nagyon rosszul bánik a kisebbségeivel, akkor Magyarország mellett más ország is, adott esetben Románia is megvétózhatja Szerbia felvételét. De az a fontos, hogy ez ne csak egy vétótól való félelem legyen, hanem az adott országok, kormányok, többségi nemzetek ténylegesen fogadják el ezt a helyzetet, a kisebbségi jogokat. Én úgy szoktam ezt megfogalmazni: törődjenek bele abba, hogy a lakosság egy része nem a többségi nemzethez tartozik, és ez így is fog maradni. Magyarország a II. világháború után kénytelen volt elfogadni, hogy a magyar nemzet és a magyar állam határai továbbra sem esnek egybe, sőt meg sem közelítik egymást. De ahogy ezt nem kisebb személyiség, mint Bibó István '46-ban, a magyar békeszerződésről írott tanulmányában megfogalmazta, egyetlen fenntartásáról Magyarország nem fog lemondani soha, arról, hogy érdekelt legyen a határon túli magyarok jogaiban. Egy szabad magyar kormány, vagy bármely szabad ország, amelynek határon túli kisebbségei vannak, soha nem fogja feladni és leírni ezeket, sőt várhatóan egyre határozottabban ki fog állni mellettük, ahogy ezt látjuk például a lengyel-litván viszonyban is. Úgy gondolom, hogy az európai országok jól teszik, ha a szükségből erényt csinálnak és maguk is ragaszkodnak a széles körű kisebbségi jogokhoz, mert a konfliktusokat így lehet megelőzni és így lehet biztosítani azt a harmóniát, amire jóhiszeműen törekszik mindenki. Nyugat-Európa részben meg is valósította, akár Dél-Tirolban vagy Belgiumban a németekkel szemben. A dán-német határrészen a háborús konfliktusok okán az elmúlt 150 évben a határ többször változott. Ma viszont mindkét oldalon elfogadták ezt a jelenlegi határt úgy, hogy dán oldalon, az ott élő németeknek széles jogaik vannak és ott németként élhetnek, gyerekeiket német iskolába küldhetik, és a németországi dánoknak hasonló a helyzete, a joga. Tehát ott egy maximálisan toleráns légkör és intézményrendszer jött létre, ez egy nagyon fontos és pozitív példa. Ezt szeretném, ha elérnék, legalább a következő magyar kormányok, hogy ezek a pozitív példák váljanak normává, és ehhez ragaszkodjanak az európai intézmények, így az Európai Unió is, mert valójában nekik is érdekük, hogy itt nyugalom legyen. Ez az, amitől ma még nagyon távol vagyunk – noha ez magának a többségi nemzetnek is érdeke. Esterházy János 1938-ban, még a bécsi döntés előtt fogalmazta meg nagyon találóan hogy nincs nagyobb biztonsági koefficiens, nincs erősebb Maginot-vonal – a franciákat a németektől megvédeni hivatott erődítményláncolat a határon -, ami hatásosabb lenne, mint egy elégedett kisebbség. Nem nehéz egy kisebbséget elégedetté tenni, de ennek a felismerésétől sajnos a szomszédaink igen távol állnak. Valójában nekik is érdekük lenne, mert akkor egyrészt a kisebbség elégedett, hozzá tud járulni tevékenyen az ország gazdasági javulásához, a kisebbség tehetséges tagjai tudnak érvényesülni. Az anyanyelvén tud mindenki a legjobban érvényesülni. Az egyetemen idegen nyelven is lehet eredményesen és sokat tanulni, de aki nem az anyanyelvén kezd tanulni, abból nem lesz jó tanuló, vagy legalábbis nagyon ritkán. Az ismerősi és baráti köröm példáin is látom, hogy azok a romániai és szlovákiai gyermekek – a barátaim gyermekei -, akik mind anyanyelvű, magyar iskolába járhattak, eredményesek voltak és sokra viszik az életben. Ahol pedig a szülők rövidlátó módon a többségi nemzet iskolájába íratják be, az a gyerek pedig bukdácsolni fog, mindig rosszul fogja magát érezni és kevesebbre fogja vinni az életben. De ezt – mi hiába próbáljuk magyarázni - sajnos sok magyar szülő sem érti meg, Európa pedig még kevésbé érti ezt meg. Remélhetjük, hogy eljutnak egyszer oda, hogy Európa is felismerje, hogy sokkal aktívabban kellene exponálnia magát a kisebbségek érdekében, és különösen a történelmi kisebbségek javára szolgáló intézkedések meghozatalát kellene szorgalmaznia, előírnia és a jövőben felvételre kerülő államok esetében ezekhez ragaszkodnia.

8. *Sikeresen működő példaként felhozhatnánk Spanyolországot, ugyanis itt az alkotmányba bele vannak írva azok a szabályok, amik meghatározzák, hogy hogyan hozható létre egy autonóm közösség és hogy milyen lesz a hatásköre. Így jött ugye létre Katalónia illetve Baszkföld és Galícia autonómiája. Felmerül a kérdés, hogy vajon más országokban meg lehetne-e ezt még tenni vagy késő van-e már ehhez, hogy esetleg az alkotmányba iktassák, illetve törvénybe iktassák az autonómiához való jogot?*

Soha nem késő. Ami szükséges, azt meg kell hozni. Spanyolország annyiban más volt és más ma is, hogy miközben azért a többség a kasztíliai nyelvet beszéli, a klasszikus spanyolt, az említett tartományok nyelvileg is mások. A baszk nem is rokon nyelve a spanyolnak, nem is neolatin nyelv. De ott jelentős területtel és gazdasági erővel rendelkező hagyományos kisebbségek voltak, és a Franco-rendszer

összeomlása után Spanyolország nagyon bölcsen egy valódi föderációs rendszert hozott létre. A legtöbb egyéb kisebb-nagyobb kisebbséggel rendelkező európai országban a helyzet nem ilyen: tehát nincs akkora kisebbség, nincsenek olyan történelmi kisebbségi tartományok, amelyeknek valamikor önálló államisága is volt, mint Kasztíliaiak. Egyrészt nehéz elérni, bár kívánatos, hogy ezt a spanyol modellt mások is átvegyék – pedig a Székelyföld ennek klasszikus példája lehetne, mert ott megvan minden adottság ahhoz, hogy egy föderális egység legyen, akár egy föderálisabb szerkezetű Romániában, hiszen Románia egységes államként csak 1861-ben jött létre. Másrészt viszont érdekes, és én ezt nagyon sajnálatosnak tartottam és tartom ma is, hogy Spanyolország ezt a pozitív példáját nem terjeszti. Sőt Spanyolország nem is áll ki a kisebbségi jogokért, tehát úgy tűnik, hogy fél attól, hogy ez az autonómia hová vezet, esetleg túl messze vezet. Az a helyzet, hogy miközben Katalónia különválása fizikailag és gazdaságilag elképzelhető, ennek a „veszélye” Székelyföld esetében nem áll fent. Tehát ez egy téves félelem a szomszédaink részéről, hogy a spanyol példát nem szabad követni. Spanyolország pedig nyugodtan megengedhetné magának, hogy ezt pozitív példának tekintse. Hasonló a helyzet az Egyesült Királyság esetében, ahol egy jó évtizede Skócia és Wales tartományi önállósággal rendelkezik. Lord Robertson, a korábbi NATO-főtitkár egyszer egy washingtoni előadáson, ahol jelen voltam, arról beszélt, hogy hogyan lehetne a balkáni konfliktusokat rendezni. Én felvettem neki, nem gondolja-e éppen a brit példa alapján, hogy a devolúciót a Balkánon és talán máshol is lehetne alkalmazni. Robertson válasza némileg kiábrándító volt, mert azt mondta, hogy a devolúció mentette meg az Egyesült Királyság egységét, de máshol nem alkalmazható. Nem tudta megmagyarázni, hogy miért nem alkalmazható máshol. Majd meglátjuk, hogy a skót függetlenségre való törekvés eljut-e egy független Skóciához vagy nem, talán éppen ez szereli le ezt a törekvést. Itt van egy legalább annyira biztató példa: a kanadai franciák. A kanadai franciák rendkívül széles körű jogokkal rendelkeznek. Tulajdonképpen még azt is lehet mondani, hogy a francia Québec-ben nem jó angolnak lenni, nem is nagyon maradnak ott. Québec végül is azért maradt része Kanadának, mert több kísérlet, népszavazás elvetette a különválást, mert az ottani franciáknak teljesen megfelel jelenlegi státusuk. Miért váljanak le, amikor Québec teljesen francia jellegű tartomány lett és semmi sem fenyegeti őket? Gazdaságilag mégiscsak előnyösebbnek találják megmaradni Kanadában, mint egy teljesen önálló államot hozni létre. Ahol minden feltétel - fizikai feltétel, etnikai feltétel – megvolna, hogy egy autonóm terület teljesen önállóvá váljon, sokszor a jól felfogott érdek ezt mégiscsak meggátolja. Ez is egyfajta megnyugtató lenne az autonómiától félőknek, hogy az autonómia éppen hogy alkalmas az úgymond szeparatista veszély kiküszöbölésére. Van egy régi mondás, hogy a bajonettekkel sok mindent lehet csinálni, csak tartósan ücsörögni nem lehet rajtuk. Valójában, ha egy kisebbséggel rosszul bánnak, az a kisebbség mindig elégedetlen marad. Így hát vagy eltűntetik, extrém formában kiirtják, megölik, ahogy ugye azt láttuk a Balkánon, vagy pedig kielégítik. Az európai eszme, az európai felfogás, az európai humanista gondolkodás csakis azt diktálhatja, hogy ki kell elégíteni a kisebbségi törekvéseket és igényeket, meg kell ezeket a kisebbségeket őrizni. Ahogy azt 20-25 évvel ezelőtt még divat volt mondani - ma már nem szokták sajnos - a jövő Európája nem húszegynéhány-harmincegynéhány államból fog állni, hanem százegynéhány régióból. Azt hiszem, hogy ez egy nagyon reális és ma is aktuális perspektíva, és ehhez kellene visszatérnie Európának.

9. *Zárásként azt szeretném még megkérdezni, hogy nagykövetként Norvégiában és Izlandon milyen hozzáállást tapasztalt a kisebbségekhez? Említette a lengyeleket, az ő helyzetüket...*

Izland a maga háromszázezer lakosával... ugye ott is vannak bevándorlók, de nincs kisebbségi probléma. Aki oda megy önszántából, az megtanul izlandi nyelven és a családban őrizheti az identitását, ahogy láttam is magyar családok esetében, tehát ott nincs is szó kisebbségi jogokról, hát még autonómiáról. De nem is várják el tőlük, hogy mondjuk ne tűzzék ki a magyar zászlót a házukra. Norvégia annyiból érdekes, hogy nem csak hogy a friss bevándorlókval nagyon jól bánnak, hanem ott van az igen távoli rokonunk, a számainak nevezett, vagy Magyarországon inkább lappként ismert kisebbség, ami ma már csupán pár ezres-pár tízezres. Ezeket korábban asszimilálni, beolvasztani akarták. A számi területét fokozatosan benépesítették a norvégok, tehát kolonizálták az északi területeket. Ma viszont van egyfajta területi autonómiájuk, saját parlamenttel, de ez egy kis területre szorítkozik, és egy sokkal szélesebb területen a norvégokkal keverve élnek Norvégia mintegy 30-35 évvel ezelőtt radikálisan szakított a beolvasztó politikával, vagy akár lenéző politikával, merthogy lenézték a számiakat. Ma tehát van egy számi parlament, önkormányzati jogokkal és nemcsak kerületi jogai vannak, hanem a számi területtől távol élő számiak is ide tartoznak kulturálistekintetben. Van számi rádióadás is. Tehát az utolsó pillanatban, vagy az utolsó előtti pillanatban Norvégia a saját kisebbségének a megőrzésére törekszik és ezt pénzügyileg és szervezeten is biztosítja. Ez egy nagyon vonzó példa, és én csak azt szeretném elérni, hogy Norvégia büszke legyen erre a bánásmódra, erre a fordulatra és szorgalmazza ezt más országok előtt is és mutassa fel ezt, mint egy követendő példát. Hogy úgy mondjam megtért, a kisebbségek elnyomójából a kisebbségek védelmezője és támogatója lett. Indokolt volna, hogy az emberi jogoknak annyira elkötelezett ország, mint Norvégia ezt a külpolitikájában és

a nemzetközi fórumokon is megtegye. Nyilván én egyedül ezt nem tudom elérni, de ezt napirenden tartom a különböző norvég találkozók, norvég politikusokkal vagy újságírókkal beszélgetve, vagy újságokban megszólalva. Úgyhogy Norvégiát egészében véve fontos pozitív példának tekintem.

*

<http://www.southeast-europe.org>

dke@southeast-europe.org

© DKE 2012

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *A tanulmányt a következőképpen idézze:*

Magyar Vivien – Surányi Csaba: Gondolatok az autonómiáról. Beszélgetés Jeszenszky Géza nagykövettel az autonómia fogalmáról. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 3. No. 2. (2012 Nyár) 8 p.

Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*